

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2013

MATSHWAO: 70

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 12.

DITAELO HO MOHLAHLUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Thutapuo le tshebediso ya puo	(30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
10. Dipotso TSOHLE di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

***TIMITI*¹ YA KGOMO**

Ho tloha kgwedding ya bone dintho tsa qala ho fetoha. Meketjana ya mafelo a beke le ya mafelo a kgwedi ya ya e ntse e qepha. Baithuti ba qala ka matla ho itokisetsa pheletso ya sehla seo sa dithuto. Ho Makakamela sena se ile sa bonahala e le ho qepha ha ditjhelete baithuting ba bang. Kaha o ne a sa hloke letho, a fetoha mohlophisi e moholo wa mekete eo hore bophelo bo nne bo be teng sekolong. Leha ditimiti tsa Makakamela di ne di ntse di fumana batho, mme ho bonahala eka thahasello e ntse e le matla, baithuti ba ne ba se ba e tla ka mekgahlelo. Sehlopha ka seng se tla keteka hora ho ya ho tse pedi. Ha se seng se fihla, ebe mekgahlelo wa pele o a tsamaya.

Beke tsa pele tse pedi maqalong a kgwedi ya botshelela ya e ba tlhahlobo e ngolwang. Ya boraro ya e ba ya ditoko tsa boitsebelo tshebetsong, ke hore tse mona tse bitswang diporakethikale. Boholo ba beke ya bone baithuti ba ne ba sa etse letho le lekaalo ha e se ho kganna nako ka mefuta e fapaneng ya dipapadi ho fihlela sephetho sa ditlhahlobo se tswa mme ba menahana le mehlala. Nako ena e ile ya fa Makakamela sebaka sa hore a rere tsa timiti ya hae ya ho qetela moo sekolong. A hla a ikemisetsa ho etsa ntho e so ka e bonwa. A kopa ntatae, Bomfane hore a mo romelle kgomo e ntse e phela hammoho le tsohle tse tla lokela mokete. Bomfane a fela a utlwana le mora tabeng ena. O ne a tla hana jwang athe mora o mo thabisitse ka tshebetso e ntle dithutong tsa kotara ya pele, mme le kotulo ho ne ho ntse ho totobetse hore e tla hle e be e ntle. Ha ba dumellane, Makakamela a qalella ka letsholo la dimemo, kgetlong lena eka o ne a mema e mong le e mong eo a teanang le yena, mme molaetsa e le o mokgutshwanyane: 'Ke o memela timiting ya kgomo.'

Letsatsi le etellang la ho phatlalatswa ha diphetho pele la be le sele, lehodimo le le letalana. Eitse ha le sekama le nanabela dithaba, lori yabo Makakamela ya kena e bobola ka kgoro e lebile dihosetele tsa banna. Ha e fihla e re kgekgenene! Makakamela le moifo wa hae ba be ba se ba e teetse hare ba laolla kgongwana e ntle ya lefohla. Ha ba bang ba ntse ba laolla thepa e nngwe, ke ha ba bang ba se ba ntse ba e *tshetshetha*² ka dithipa le ho bohla e sa ka ya bohla. Ka mane ka sekgutlwaneng ke ha mosi le wona o qala ho lopalla. Eitse le sunya nko mobung, bang ba be ba se ba itatswa menwana. Lefotha la nama ha le ntse le anela, la kgwasa le ba neng ba ikwaletse diphaposing.

Ha bosiu bo ntse bo loela, letshwele le lona la nna la eketseha. Hwa tlola modidietsane, hwa tlola molodi, ya tidinya kombakomba. Batho ba kapea seka hlaka la noka. Nako le nako Makakamela a nna a *akgotswa*³ moyeng ka melodi, medidietsane le ditlatse tse thibang ditsebe.

Menyollo ya ipheta e sa tswa ipheta empa dijo tsa hana ho fela. Ha maleme a ntse a rarahana, ba bang ba hlolwa ke mokgathala, batho ba qalella ho nna ba itlheka. Ba pelo di telele bona ba ikgethela ho kgathalla hona moo, e re ha ba ikutlwa matlanyana ba kgutle ba tswela pele ho keteka. Ba bang ba kenyeletsang Makakamela, seraseholo sa hla sa ba ratlanya hona moo lepatlelong, ba tsoswa ke bohale ba mahlasedi a hlabang a letsatsi le tjhabang.

Nakong eo boMakakamela ba kgarihlang mahanana, dipheho tsa manehwa matlapeng a ditsebiso, mme baithuti ba nna ba ya ho ya bona kotulo ya bona. E le neng Makakamela a phaphama, mme hanghang le yena a hopola hore o lokela ho ya itjheba seiponeng. Ha a thinya ka moaho o lebaneng le ofisi eo dipheho di manehilweng ho yona, a kopana le setshwantsho se seholo se entsweng ka makgethe. Ho sona ho ne ho tshwantshisitswe poho ya kgomo e hulanya mabokose a jwala a mefutafuta ho a lebisa lebitleng. Mabokoseng ana ho ne ho ngotswe dithuto tse nne tsa sehla seo, tseo Makakamela a neng a di etsa, mme ka tlase ho thuto a nngwe ho ngotswe le matshwao a kang 12%, 8%, 15% le 10%. Ha Makakamela a ntse a shebile setshwantsho seo jwalo, a bona hodima lebitla ho eme moahlodi a phetlile buka ya hae e kgolo, mme ekare o leka ho leleka poho eo. Ntho ya pele e ileng ya mo makatsa ke ha a fumana hore tshobotsi ya moahlodi eo ke ya hae. Taba e ileng ya mo qetela ke ha a bala mantswa a ngotsweng moo bukeng eo e kgolo ya moahlodi. E ne e le molaetsa o mokgutshwanyane haholo o reng: 'Ke o memela timiting ya kgomo.'

Tlhaloso ya mantswa:

1. Timiti – ke mokete
2. Tshetshetha – ho buwa phoofolo
3. Akgotswa – ho thoholetswa/ho roriswa

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Mabalankwe*, Thapelo Selepe, 1995: 27–29]

- 1.1 Bolela lebaka le entseng hore baithuti ba bang ba ikgule hanyane meketeng ya mafelo a beke le a kgwedi. (1)
- 1.2 Ke eng e ileng ya etsa hore Makakamela a iphetole mohlophisi wa mekete ee? (1)
- 1.3 Bomfane o ile a romella mora kgomo ya ho etsa mokete a ntse a le sekolong. Hobaneng a ile a etsa jwalo? (1)
- 1.4 Sepheho sa ditlhahlobo se ile sa manehwa neng matlapeng a ditsebiso? (1)
- 1.5 Seraseholo seo ho buuwang ka sona, se ileng sa ratlanya boMakakamela lepatlelong ke sefe? (1)
- 1.6 Akaretsa ditaba tsa tema ena ka polelo e le nngwe e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)
- 1.7 Maele a Basotho a re: 'Ke bomenomasweu ba o bolaya ba tsheha.' Nnetefatsa maele ana ka ho hlalosa ketsahalo temeng e hlakisang sena. (2)

- 1.8 Boitshwaro ba Makakamela bo pepeswang temeng e ka hodimo bo mo hlahisa e le motho wa botho bo jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.9 Hlalosa ka mantswa a hao hore ha ho thwe 'batho ba kapea seka hlaka la noka' ho bolelwa eng. (1)
- 1.10 Ebe ke taba e kgolwehang ya hore motswadi a ka romella ngwana ya sekolong kgomo e phelang bakeng sa hore a tle a e hlabele mokete wa boithabiso? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 1.11 Ho ya ka kutlwisiso ya hao, ebe diphesente tse ngotsweng setshwantshong se seholo tlasa dithuto tsohle tseo Makakamela a neng e di etsa sehleeng seo di ne di hlalosa eng? (2)
- 1.12 Ke thuto efe eo tema ena e o lemosang yona mabapi le bophelo ditsheng tsa thuto e phahameng? (2)
- 1.13 Ha o ne o le Makakamela, o ne o tla ikutlwa jwang haeba ka mora ho etsetsa batho mokete o mokaana, ebe le pele letsatsi le hlahlamang le dikela, ba be ba se ba o takile le ho o maneha hampe maboteng a sekolo? (2)

TEMA YA 2

Boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

THUTO KE LERUO!

1. Ka tla ka ithusa ka tsamaya kapele timiting. Ka nnete ka tla ka tshwasa ke sa tjeha hoba ke moo ke itsamaela bolatjha.

2. Pampiri ena e thata hakaakang! Hoja ke ile ka mamela batswadi ba ka, ka tlohela ho ya moketeng wa boithabiso nka be ke se mathateng ana a ho ngola.

3. Pampiri ena e ngoleha ha monate. Ha e sa le ke itokisetsa ho tlaha qalong ya selemo. Batswadi ba ka ba tlo thaba hampe ha ba bona kamoo ke tla beng ke sebeditse hantle kateng.

4. Jonna wee! Sa kgitla selei. Ebe moo ke tla bona ke entse jwang?

[Se qotsitse bukeng ya *Polelo ke Lehumo, Mampuru le ba bang*; 2005: 132]

- 1.14 Hara baithuti bana ba bane (1, 2, 3 le 4), ke ofe eo o nahanang hore o tla sebetsa hantle ditlhahlobong tsena? Fana ka lebaka la karabo ya hao. (2)
- 1.15 Bolela hore ke eng eo moithuti wa 3 a reng e tla thabisa batswadi ba hae. (1)

- 1.16 Hlalosa hore polelwana ena 'Ka tshwasa ke sa tjheha' e bolelang ho ya ka tshebediso ya yona temeng. (1)
- 1.17 Akaretsa ditaba tsa setshwantsho sena ka mantswe a hao. (2)
- 1.18 Ha o bapisa tema ena ya bobedi le ya pele ke moithuti ofe ya tshwanang le eo ho buuweng ka yena temeng ya pele? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.19 Ho ya ka kutlwisiso ya hao ya mantswe a moithuti wa 2, o ka re moithuti eo ke ngwana wa boitshwaro bo jwang? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang. E bua ho ka se lekane ha batho bophelong.

ELA HLOKO: O lebeletse ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatsa seo mongodi a se bolelang ka phapano e teng maphelong a batho ka mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be tse supileng tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. O ka ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng kapa wa lokodisa dintlha.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

BATHO HA BA LEKANE E SE MENO

Bophelong mona batho ha ba lekane e se meno. Ho na le ba atlehileng, ba phelang hamonate, ba tshwenngwa ke nta feela. Ha ba tsebe bohloko ba lephako. Ba robala majababeng. Ba palama makoloi a theko e boima. Bana, ke ba hafang ka nkatana!

Ka lehlakoreng le leng ho na le batho ba bang ba hulang ka falese. Hangata ba robala ba patisitse mpa ka lebota. Ba phela ka dilopi. Motho wa teng o ja ntho e nngwe le e nngwe eo a kopanang le yona ka baka la tlala. Se makatsang ke hore batho ba jwalo, ba rata ho fetola matsoho dikgare tsa dimpa. Ba boledisa kamoo bona ba itlhophehelang kateng, eka ba kgotsofalletse seo ba leng sona.

Mekgahlelo ya ba atlehileng e a fapana. Wa pele ke wa batho ba sebediseng ka thata nako e sa dumela, ba ipokella maruo le ditjhelete tseo ba phelang ka tsona. Bana ke dihwai tsa nnete tse hlokang phomolo. Ba dula ba ntse ba tonne mahlo kamehla ho bona hore makgulo a matala a fumanwa kae.

Mokgahlelo wa bobedi ke wa ba fumaneng dintho di tonositse. Bana ke ba sietsweng mafa ke baholo ba bona. O tla fumana ba sa hlokomele tseo ba nang le tsona ba di senya kaha ha ba tsebe bohloko ba ho di sebeletsa. Ka mora nako e itseng o tla fumana dintho tseo di se di le siyo, mme motho wa teng a se a itlhophere e le mofutsana ya kollang ntsi hanong.

Mokgahlelo wa boraro ke wa dinwamadi tse phelang ka ho nwa madi a batho ba bang. Bana ke dilalome tse nkelang batho ding tsa bona ka bonokwane. Batho re se re dula re tsitsipane hohle moo re leng teng ka baka la dinokwane tsena. Di thubela batho matlo, di ba nkela makoloi le ho ba phamolela mekotlana ya bona ya ditjhelete. O tla fumana motho wa teng a dula a jele koto, a dula ntlong e majabajaba, mme a bile a tsamaya ka selailai sa koloi, empa ha o ka batla ho tseba ka tsa katleho eo ya hae, o ka sala o saretswe.

[E gotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Ho se tsebe le lebote*, RJR Masiea; 1978: 42]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Boha papatso ena e latelang o nto araba dipotso tse itshetlehleng ho yona.

Letlalo la hlabula

Hlabula le kene mme ke nako ya ho ba le letlalo le edileng, le sereletsehileng letsatsing le bileng le leng letle.

E entswe ka tekjiniki e pele, mme **JOHNSON'S® Fair Complexion** e na le tsohle tseo o di hlokanang bakeng sa tlhokomelo ya kamehla ya letlalo le edileng, le phetseng hantle. Dipatlisiso tse pele tsa **JOHNSON'S®** di qetile ka ho kenyetsa motswako wa tlhaho wa soy, o sa bitseng, o bileng o entsweng ditekong tsa bongaka lethathameng la **JOHNSON'S® Fair Complexion**. Lethathameng la **JOHNSON'S® Fair Complexion** le etseditswe ho thusa ho kgutlisetsa letlalo la hao e be le edileng matsatsing a 30 feela!* Motswako o na o bobebe wa soy, o fetileng ditekong ho fokotsa matheba, le ho edisa letlalo, o ntse o nolofatsa letlalo o le etsa le be boreledi.

MOHATO 1

Qala ka ho hlwekisa ka **JOHNSON'S® Fair Complexion Exfoliating Facial Wash** (R24.95), e nang le *microbeads* tse sa hohleng ho fofora makgekgeba a letlalo, le dihlwekisi ho hlatswa tshila le oli. Ha o rata, hlapa ka **JOHNSON'S® Fair Complexion Cleansing Bar** (R9.95).

MOHATO 2

Etsa letlalo mongobo o be o le sireletse hoseng ho hong le ho hong ka **JOHNSON'S® Fair Complexion Day Cream SPF15** (R26.95). E na le motswako wa soy ho thusa ho edisa letlalo le ho etsa le kganye. E boetse e na le dithibela letsatsi ho sireletsa le ho thibela letsatsing le mathebeng a matsho.

MOHATO 3

Bosiu, tshasa **JOHNSON'S® Fair Complexion Night Cream** (R26.95). Ena le motswako o reberebe o nang le soy ya tlhaho ho nolofatsa le ho thusa ho fokotsa lebala le thotofetseng mmoho le mabadi ha o robetse.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho *Bona*, Mphalane, 2011: 41]

- 3.1 Ka tlwaelo dihlahiswa tsena di sebediswa ke bomang? (1)
- 3.2 Ntle le ditshwantsho ke lefe lewa le leng leo mmapatsi a le sebedisitseng? (1)
- 3.3 Mmapatsi o sebedisitse polelwana ena: 'Letlalo la hlabula.' Bolela hore polelwana ena e na le tshusumetso efe ho rekisweng ha sehlahiswa sa hae. (2)
- 3.4 Bolela bohlokwa ba ditshwantsho tse hlahellang papatsong. (2)
- 3.5 Hlalosa ka mantswa a hao seo mmapatsi a batlang ho se fihlella ka ho bontsha mehato e meraro e hlahisitsweng. (2)
- 3.6 Na o kgolwa hore ka mora ho sebedisa sehlahiswa sena ho fihlela mohatong wa boraro, sefahleho sa hao se tla ba setle? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Boha khathunu ena e latelang o nto araba dipotso tse itshetlehileng ho yona.

- 4.1 Akaretsa se etsahalang khathunung e ka hodimo. (2)
- 4.2 Ho tona mahlo ha babohi ho re senolela maikutlo afe ao ba nang le wona? (2)
- 4.3 Hlalosa ka mantswe a hao hore *kgutlela* ke seaparo se jwang. (2)
- 4.4 Ha o nahana ebe Dihotetso a ka iphumana a le tsietsing efe ka ho loma Sebueng? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.5 Ha o bona, na tsela eo basadi bana ba rarollang qaka ya bona ka ho lwana e nepahetse? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA E NGOTSWENG/PROSA

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse itshetlehleng ho yona.

Ho thwe titjhere e teng e fihlang mona Thabure; e bakile motswebere. Batswadi ha ba sa tseba bana ba bona. Bana ba tloha malapeng ba kgikgitha. Ha ba fihla sekolong ba sotlakwa ka ho mathisakwa letsatsing le bataolang, ba sa ja le ho ja. Ya sehloho ngwana. Ho bonahala hantle hore o hloka kutlwelobohloko baneng ba Thabure hobane e le motswaditjhabeng.

Tsena ke tseo Mmatselapedi a kopaneng le tsona ha a fihla mokgoping wa basadi ba habo. O fihlile hae e se e le leshokgwa.

'Ntate, a ko mpoelle: O tshepisaneng le Tutudu?'

'Mabapi le eng, mme?'

'Ke batla ho tseba hore ke eng e kanakana e le kopanyang eo le ha o se o bona hore mosebetsi wa hao o ka nna wa senyeha, o ikutlwang hore o ke ke wa nyatsa tsela tsa hae?'

'Mme wee, re qadile neng ho kopanela tsamaiso ya sekolo le wena?'

'Mphoqe, feela o tla llela metsotso jwalo ka lefetwa la Maseru ke a o jwetsa. Ka Mantaha hoseng o tla kopana le pela di falla. O hle o itokise. Nna ha ke ne ke le wena ke ne ke tla bolella Tutudu ba mmolelang hore a ntswele ka ntlo. Tjhaba se kgenne. Lefu le nkgga sebakeng.'

[E qotsitse le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya *Tutudu ha e patwe*, Mahanke M, 2010: 32]

- 5.1 Polelong ena: '*Ya sehloho ngwana*', *karolo e sekameng/tshekalletseng* ke leamanyi. Boela o sebedise kutu ena ya leamanyi – *sehloho* polelong ya hao ya boiqapelo. (1)
- 5.2 Bontsha hore lebitsomamarane lena '*motswaditjhabeng*' le bopilwe ka dikarolo dife tsa puo. Le arole o bontsha dikarolo tseo. (2)
- 5.3 Polelong ena '*Ke batla ho tseba* hore ke eng e kanakana e le kopanyang' karolo e sekameng/tshekalletseng ke polelwanakutu. Karolo e sa sekamang/tshekalatswang yona e bitswang? Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena. Ngola feela tlhaku e nepahetseng. (1)
- A Polelwanabitso
B Polelwanakgethi
C Polelwanahlalosi
D Polelwanakutu
- 5.4 Fetolela polelo e latelang sebopelong sa puopehelo: (2)
- 'Mphoqe ntate, feela o tla llela metsotso jwalo ka lefetwa la Maseru ke a o jwetsa,' ho realo Mmatselapedi.

5.5 Ntlafatsa polelo ena ka ho e ngola ka tatellano e nepahetseng o be o lokise diphoso tse ho yona.

A makatsuwa ke hore motho o kene hokae, ka ha senotlolo se ne se le ho yena. A fumana ngwanana mealong ya hae. Tutudu o fihlile ka tlong ho na le motho.

(3)

5.6 Lokisa sebopeho sa lentswe le ka masakaneng hore polelo e etse moelelo o phethahetseng o ho boetsuwa.

Bana ba (sotla) ke Tutudu ka hore ba mathe hara letsatsi la lengeta.

(1)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70